

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ (термінологічний аспект дослідження)

У статті представлені термінологічні аспекти дослідження проблеми формування професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога. Розглянуто та проаналізовано складові поняття «компетентність», «професійна компетентність» та «компетенція» у структурі теоретичної і методичної підготовки майбутніх учителів-філологів. Обґрунтовано ключові поняття організаційно-методичної системи формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів, названо функції ключових компетенцій. Визначено, що компетентність – знання, уміння, навички та досвід, які є основою розвитку професійних якостей спеціаліста для відмінного виконання ним професійних функцій, компетенція – сукупність знань, вмінь і навичок, набутих упродовж навчання і необхідних для виконання певного виду професійної діяльності.

Ключові слова: *компетенція, компетентність, ключові компетенції, термінологічний аспект, знання, уміння, навички, способи діяльності, професійні характеристики, освітньо-науковий простір тощо.*

This paper presents terminological aspects of research on professional competence of future teachers and philologist. The article considers and analyzes the components of concepts «competence», «professional competence» and «competency» in the structure of theoretical and methodological training of teachers, philologists. Reasonably key concepts of organizational and methodical system formation professional competence of future teachers and philologist, functional key competencies are given. It is determined that competence is knowledge, abilities and skills, experience, which are the basis of merit specialist for excellent performance of his professional functions, competence is body of knowledge, abilities and skills, asquired during study and it is necessary for the performance of certain types of professional activities.

Keywords: *competence, core competencies, terminological aspect, knowledge, abilities, skills, ways of working, professional characteristics, educational and scientific community and others.*

Постановка проблеми. Розвиток національної системи освіти тісно пов'язаний із перспективою впровадження компетентнісного підходу у навчально-виховний процес. Багаточисленні теоретичні розвідки засвідчують можливість формування уявлень про компетентнісний підхід та компетентність як загальну здатність та інтегрований результат навчання. Як підкреслює І. Родигіна, «процес переведення цих уявлень у практичну площину зумовлює необхідність адекватного управлінського супроводу впровадження компетентнісного підходу» [10: 18].

Аналіз численних публікацій і досліджень засвідчує, що проблемою формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів

займалися Н. Бібік, В. Введенський, І. Зимня, К. Віаніс-Трофименко, В. Луговий, В. Майборода, Н. Ничкало, О. Овчарук, Г. Онкович, О. Пометун та ін. Проте серед вчених немає єдиної думки щодо трактування термінів «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність».

Мета статті полягає у дослідженні термінологічних аспектів формування професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога. Дослідження передбачає розгляд та аналіз понять «компетентність», «професійна компетентність» та «компетенція», їх складових у структурі теоретичної і методичної підготовки майбутніх учителів-філологів.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток інформаційного суспільства висуває нові вимоги до кваліфікації та якості підготовки майбутніх фахівців. Головним завданням освітньої системи є не тільки навчання особистості, а й її становлення, формування, розвиток та саморозвиток. Як зазначає К. Віаніс-Трофименко, – це є докорінною необхідністю, адже внаслідок технократичного перевороту загострилося питання професійної некомпетентності [4].

У зв'язку з цим доцільно обґрунтувати ключове поняття «формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів», уточнити і конкретизувати сутність дотичних понять.

У сучасній педагогічній науці постала проблема щодо конкретизації визначення термінів «компетентність» та «компетенція». Цей факт засвідчує недостатню дослідженість цих понять у системі освіти.

У концепції Болонського процесу зазначається, що впровадження і застосування термінів «компетентність» або «компетенція» як цільової установки вищого навчального закладу сприятиме переходу від суто академічних критеріїв оцінювання до системного аналізу високопрофесійної і соціальної підготовки випускників вищих навчальних закладів. Це зрушення означає трансформацію системи вищої освіти у напрямі більшої адаптації до світу праці в довгостроковій перспективі, а також до освоєння освіти впродовж усього життя.

Аналіз понять доцільно розпочати з вивчення їх лінгвістичного тлумачення. Зазначені слова походять від лат. «competentia» – узгодженість, відповідність; а «compeo» – відповідати, бути годящим, здатним [9: 217].

Словник іншомовних слів подає наступні тлумачення поняття компетентності: 1) «володіння знаннями, які дозволяють судити про що-небудь, висловлювати вагому, авторитетну думку»; 2) «поінформованість, обізнаність, авторитетність» [11: 282].

Інший словник подає таке визначення слова «компетенція: «компетенція» (від лат. «compeo» – добиваюся; відповідаю, підходжу): 1) коло повноважень, наданих законом, статутом або іншим актом конкретному органу або посадовій особі; 2) знання, досвід у тій чи іншій області» [12: 302].

У різних визначеннях компетентності є багато спільного, а для поняття «компетенції» єдине трактування відсутнє. Це поняття тлумачиться загалом як галузь проблем, якими людина володіє на високому рівні, або кваліфікація фахівця, знання та досвід, які дозволяють вирішувати певні проблеми.

У психолого-педагогічній літературі (О. Антонова, В. Введенський, Н. Бібік, Г. Данилова, А. Дахін, І. Зимня, І. Єрмаков, Н. Кузьміна, В. Луговий, В. Майборода, Н. Ничкало, О. Овчарук, Г. Онкович, Л. Петровська, О. Пометун та ін.) наявні збіжності щодо тлумачення термінів «компетентність» і «компетенція», до того ж в одних джерелах їх ототожнюють, в інших надають різного значення, у третіх – вбачають у цих поняттях інтеграцію їх змісту, що вказує на різнорідний і системний характер зазначених понять.

Більшість авторів не проводять чіткої межі між поняттями «компетентність» та «компетенція». У цьому сенсі В. Введенський тлумачить термін «компетентність» як психологічне новоутворення особистості, обумовлене інтеріоризацією теоретичного і практичного досвіду, яке є сукупністю різних компетенцій та якостей особистості. Компетенція, у свою чергу, є певною сферою застосування знань, умінь, навичок та якостей особистості, які у комплексі допомагають спеціалістові діяти у неоднакових ситуаціях та за різних умов [2: 53].

Подібне визначення дає І. Зимня, яка зауважує, що компетенція «включає сукупність взаємозв'язаних якостей особи, що задаються стосовно певного кола предметів і процесів», а компетентність асоціюється з «володінням людиною відповідною компетенцією, що включає її особисте відношення до неї та предмета діяльності» [6: 32].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «компетенція» визначено як «добру обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи; «компетентність» – властивість від «компетентний» [3: 445].

У переважній більшості випадків категорія «компетенція» розглядається як володіння людиною певними якостями, характеристиками, які можуть і не гарантувати вміння їх використання на практиці, «компетентність» – специфічна риса, що може бути властива будь-кому на основі певних компетенцій і яка поєднує певну категорію компетенцій, завдяки яким можна дати уявлення про адекватність і професіоналізм людини.

Розглянувши запропоновані підходи до з'ясування сутності термінів «компетентність» та «компетенція», попередньо можемо зробити висновок, що «компетентність» є семантично первинною категорією, яка подає компетенції як інтеріоризовану (втілену в особистісний досвід) систему, певний знаннєвий ресурс людини, а «компетенції» – похідна категорія, яка на наш погляд, фіксує сферу застосування знань, умінь і навичок фахівця.

Ми можемо погодитися з думкою відомих російських вчених В. Краєвського, А. Хуторського, які диференціюють поняття «компетентність»

і «компетенція», аргументуючи це тим, що компетенція (в перекладі з латинської «competentia») – сфера питань, з якими людина добре обізнана, і відповідно набуває досвіду. А компетентність трактують як «володіння відповідними знаннями й здібностями, які дозволяють ґрунтовно судити про цю галузь і ефективно діяти в ній» [8: 9].

Тобто, в цьому випадку, компетенцію варто розглядати як певну вимогу, стандарт освітньої підготовки особистості, а компетентність – як сформовані якості особистості фахівця і його мінімальну практику діяльності.

Розглянемо дефініції понять «компетенція» та «компетентність» крізь призму наукового світогляду інших дослідників. Так, Г. Топольницька трактує професійну компетенцію як коло питань, вирішення яких входить в обов'язки фахівця, в той час як професійна компетентність відображає рівень володіння необхідними знаннями й уміннями [13].

У положеннях про навчально-виховний процес у кредитно-модульній системі підготовки фахівців компетентність визначена як знання, уміння, навички й досвід, які є основою розвитку професійних якостей спеціаліста для відмінного виконання ним професійних функцій, компетенція – як сукупність знань, вмінь і навичок, набутих упродовж навчання і необхідних для виконання певного виду професійної діяльності.

Теоретичні засади іншого підходу щодо трактування термінів «компетентність» і «компетенції» у руслі підготовки вчителя до виконання професійної діяльності дають можливість узгодити тлумачення зазначених категорій. З урахуванням походження цих понять (компетентність – обізнаність, компетенції – функції) найбільш влучними вважаємо наступні визначення: компетентність – здатність діяти на основі здобутих загальних знань, цінності і здібності, набуті у процесі навчання; «компетенція» – сукупність повноважень, знань, умінь, навичок, що є необхідними для реалізації мети і завдань професійної діяльності.

Значна кількість дослідників тлумачить компетентність як інтегральну властивість особистості, яка характеризує здатність фахівця професійно виконувати свої зобов'язання і враховувати сучасні теоретичні та практичні надбання, професійний і життєвий досвід, цінності і здібності. Це набуті характеристики фахівця. Спільним поняттям для термінів «компетенція» та «компетентність», як вважає Г. Гавришак, виступає діяльність, а компетенцію називає «сферою відношень, що існують між знанням та дією в практиці людини. Без знань немає компетенції, проте не кожне знання і не в будь-якій ситуації проявляє себе як компетенція» [5: 32].

Багаточисленні підходи до визначення понять «компетенція» і «компетентність» проаналізував В. Байденко, який зауважує, що введення поняття компетенції в термінологічну систему сучасної теорії освіти і педагогічну практику дозволить отримати деяку «додаткову вартість», що і забезпечить евристичний потенціал компетентнісного підходу в освіті [12].

Вищезазначені міркування довели необхідність розмежування базових понять і потребу розгляду змісту кожного зокрема.

На думку А. Хуторського, «компетенція – це сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня, необхідних, щоб здійснювати індивідуально і соціально значиму продуктивну діяльність стосовно реальної дійсності» [14: 62].

Окремі автори визначають компетенцію як загальну здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню, і не зводять компетенцію до знань та навичок, а таку властивість як бути компетентним не вважають для людини за її ученість чи освіченість.

І. Зимня розглядає компетенції у вигляді здатності вирішувати конкретні завдання, які буде досягнуто за умови не тільки володіння певною інформацією, а й також інтенсивною участю розуму, творчих здібностей учнів, досвіду. До категорії компетенція входять постійні прагнення «здогадатися», «винайти», «дошукатися», «співпрацювати», «братися за справу» [6: 9].

Отже, розглянувши всі спроби тлумачення поняття «компетенції», ми дійшли висновку, що спільним для них є розуміння цього терміна як здібності або готовності особистості вирішувати різні питання, що виявляється у єдності знань, вмінь та навичок, необхідних для вирішення певного завдання. Статус знань, вмінь і навичок перетворюється із кінцевих у розряд проміжних освітніх завдань, або ж із освітніх завдань трансформується у засіб їх здобуття.

У своєму дослідженні ми дотримуємося точки зору, згідно з якою компетенція розглядається як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які задаються стосовно певного кола предметів і процесів, забезпечують можливість виконувати поставлені завдання і досягати мети в професійній діяльності.

Похідним від поняття «компетенції» є термін «ключові компетенції», який розглядається переважно як компетенції, що є спільними для всіх спеціальностей та професій. Ключові компетенції можна використовувати у різноманітних ситуаціях і ними має володіти кожна особистість у суспільстві.

В європейському проекті TUNING ключові (загальнопрофесійні; спеціалізовано-професійні) компетенції визнані як такі, що можуть мати узагальнений характер, притаманний професіоналу (фахівцю) взагалі або з певного класу (підкласу, групи) професій; а також визначаються вимогами конкретних професійних стандартів певної професії або (у разі їх відсутності) експертним шляхом за пропозиціями відповідних робочих груп на основі європейських аналогів та кваліфікаційною характеристикою професії працівника [14: 8-12].

Очевидно, що ключові компетенції не відкидають знань, умінь та навичок, але принципово відрізняються від них. Відмінність категорії ключових компетенцій зі знаннями пояснюється тим, що вони існують у вигляді діяльності, а не тільки інформації про неї (можна володіти знаннями

теоретично, але не практично); із вміннями – тим, що компетенції можна використовувати під час розв’язання будь-яких завдань (перенесення на різні об’єкти впливу); з навичками – тим, що вони усвідомлені і не автоматизовані, це допомагає фахівцеві діяти і в нестандартній для нього ситуації. Очевидним є той факт, що компетенції не будуть сформовані без знань, умінь та навичок, які є важливими не як самоціль, а як засіб досягнення чогось більшого, значимішого (компетенцій) [5: 32].

У сучасному просторі освітніх систем різних країн Європи (включаючи Україну), попри їх культурно-національне різноманіття та своєрідність економічних змін, характерними є дві тенденції: 1) спрямування до професійних шаблонів, які ґрунтуються на результатах діяльності; 2) комплексний опис кваліфікацій у термінах професійних компетенцій.

Порівнюючи терміни «кваліфікація» та «компетенції», варто зазначити, що до компетенцій, окрім власне професійних умінь та знань, належать такі ознаки: співпраця, ініціативність, комунікативні здібності, здатність до роботи в колективі, вміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати і використовувати відомості.

Важливість ключових компетенцій обумовлюється функціями, що реалізують у діяльності людини:

- формування здібності навчатись і самонавчатись;
- забезпечення випускникам, майбутнім працівникам більшої гнучкості у взаємовідносинах з працедавцями;
- закріплення репрезентативності, а отже зростаючої успішності (стійкості) в конкурентному середовищі існування.

Названі функції ключових компетенцій набувають статусу основи загальноосвітнього процесу та освітньо-наукового простору на усіх рівнях системи неперервної освіти.

Отже, ключові компетенції є об’єктивним поняттям, яке закріплює певний обсяг знань, умінь та навичок, що можна використовувати у відповідній сфері діяльності. Така компетенція передбачає засвоєння особистістю не окремих непов’язаних один з одним елементів знань і вмінь, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного виділеного напрямку її набуття є відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер.

Стає очевидним, що сучасна наука не передбачає існування загальноприйнятого тлумачення ключової компетенції, але її концепція знаходиться у постійному розвитку.

Визначаючи зміст терміна «компетентність», науковці виокремлюють його загальні характеристики, серед яких: знання, вміння й навички спроможність, досвід, методи та прийоми професійної діяльності, прагнення, цінності, особистісні якості, досягнення результату, відповідальність, здібності, рефлексія, готовність, позиції.

Отже, під компетентністю будемо розуміти комплекс професійних знань, предметних навичок, умінь зі спеціальності, мотивацію професійно діяти, досвід, способи мислення, цінності, ставлення, які спрямовані не тільки на реалізацію поставленої мети, але й на власну її постановку та вирішення висунутих завдань у сфері професійної діяльності, вміння її планувати та удосконалювати.

Дослідження процесу формування професійної компетентності студента – майбутнього вчителя-філолога та обґрунтування його наукових основ передбачає розгляд таких аспектів окресленої проблеми: визначення характеру вимог, що висуваються до особистості вчителя та організованої ним педагогічної діяльності; уточнення сутності поняття «професійна компетентність», її функцій у розвитку особистості, встановлення складу, структури та критеріїв як факторів, що впливають на її сформованість у сучасних умовах; з'ясування ролі компетентнісного підходу у процесі формування професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога.

Висловлені міркування підкреслюють складність і багатогранність самого поняття «професійна компетентність майбутнього вчителя-філолога» та визначають до певної міри труднощі в його формуванні, враховуючи ще різний рівень сформованості особистості студентів, їх світоглядної зрілості, мовних і комунікативних якостей тощо.

Здійснивши детальний аналіз наукових джерел, ми маємо усі підстави визначити ключове поняття нашого дослідження – «формування професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога».

Під «формуванням професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога» розуміємо складний процес, під час якого набуваються компетенції, що включають отримані знання, набуті уміння, навички з фундаментальних і спеціальних філологічних дисциплін, досвід, способи мислення, цінності, інтереси, прагнення, спроможність відповідати за використання прийнятих рішень під час професійної діяльності, що проявляється у здатності фахівця професійно діяти згідно з визначеними державою освітніми стандартами, виявляти особистісний педагогічний імідж й демонструвати професійні характеристики.

Отже, насамкінець ми дійшли **висновку**, що становлення професійної компетентності вчителя-філолога триває все його свідоме життя, її основа закладається у студентські роки в процесі навчання у вищому навчальному закладі, проте її подальший рівень може зростати лише під час здійснення педагогічної діяльності із застосуванням інноваційних технологій, як того вимагають сучасні зміни в освіті, а простежити цю внутрішню динаміку й означає оцінити його професійну компетентність, зробити прогноз його професійного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байденко В. И. Компетенции в профессиональном образовании / В. И. Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – №11. – С. 4-13.
2. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В. Н. Введенский // Педагогика. – 2003. – №10. – С. 51-55.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [авт.-уклад. Бусел В. Т.] – К. : Перун, 2001. – С. 445.
4. Віаніс-Трофименко К. Б. Компетентний учитель – запорука реалізації компетентнісного підходу до сучасного освітнього процесу / К. Б. Віаніс-Трофименко // Управління школою. – 2006. – №22–24. – С. 54-57
5. Гаврищак Г. Р. Компетентність та ключові компетенції викладача ВНЗ: матеріали регіонального науково-практичного семінару «Професійні компетенції та компетентності вчителя» (28-29 листопада 2006 р.) / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006– С. 31-32.
6. Зимня І. Я. Ключові компетентності як результативно-цільова основа компетентнісного підходу в освіті. Авторська версія. – М.: Дослідницький центр проблем якості підготовки фахівців, 2004. – 42 с.
7. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти/ За заг. ред. В. Д. Шинкарука. Укладачі: Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, В. Л. Гуло та ін. – К. : МОН України, ПТІЗО, 2008. – С. 8-12.
8. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 2. – С. 3-10.
9. Латино-русский словарь / [авт.-уклад. Дворецкий И. Х.] – М. : Русс. язык. – С. 217.
10. Родигіна І. Реалізація компетентнісного підходу до навчання / І. Родигіна // Освіта і управління. – 2004. – № 3-4. – Т. 7. – С. 18-23.
11. Словник іншомовних слів / [авт.-уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.
12. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / [авт.-уклад. Бибик С. П., Сюта Г. М.] – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.
13. Топольницька Г. М. До питання про професійну компетентність учителя / Г. М. Топольницька // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. праць. – 2000. – №5-7. – С. 130-140.
14. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58-64.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Коваль Валентина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.